

Coordonator: Pr. Prof. Dr. Viorel SAVA

**FIDELITATE TRADIȚIONALĂ ȘI CREATIVITATE
ÎNNOITOARE: SECVENȚE ACTUALE
DIN CERCETĂRILE TINERILOR DOCTORANZI**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Fidelitate tradițională și creativitate înnoitoare : secvențe actuale din cercetările tinerilor doctoranzi: volum rezultat în urma desfășurării Simpozionului Internațional "Studia Theologica Doctoralia", ediția a X-a, Iași, 7-8 mai 2018 / organizat de către Școala Doctorală a Facultății de Teologie Ortodoxă "Dimitru Stăniloae" din Iași, în parteneriat cu Facultatea de Teologie Romano-Catolică a Universității "Karl Franzens" din Graz, Austria și cu Facultatea de Teologie Ortodoxă "Sfântul Ioan Damaschin" a Universității Balamand din Tripoli, Liban;

coord.: pr. prof. dr. Viorel Sava. - Iași: Doxologia, 2019

Conține bibliografie

ISBN 978-606-666-780-7

I. Studia Theologica Doctoralia. Simpozion Internațional (2018; Iași)

II. Universitatea "Al.I. Cuza" (Iași) . Facultatea de Teologie Ortodoxă "Dimitru Stăniloae"

III. Universitatea "Karl Franzens" (Graz) . Facultatea de Teologie Romano-Catolică

IV. Universitatea Balamand (Tripoli) . Facultatea de Teologie Ortodoxă "Sfântul Ioan Damaschin"

V. Sava, Viorel (coord.)

2

Colectiv de redacție:

Pr. Prof. Dr. Ioan-Cristinel TEȘU

Pr. Prof. Dr. Petre SEMEN

Prof. Dr. Pablo ARGÁRATE

Pr. Prof. Dr. Georgi PORPHYRIOS

Pr. Prof. Dr. Marian VÎLCIU

Col. (r) Dr. Emil-Teofil BĂLTEANU

Arhim. Dr. Nichifor HORIA

Arhim. Dr. Dosoftei ȘCHEUL

Drd. Victor-Vasile FLOREA

Drd. Alin-Gabriel PIȘTEA

Drd. Bogdan BRÂNZĂ

Arhim. Dr. Benedict SAUCIUC

Arhim. Drd. Arsenie HANGANU

Drd. Leonard LUȚIA

Tehnoredactare: Valentin Grosu

Coperta 1: *Soborul Sfinților români*. Pictor: Camelia Munteanu, Mănăstirea Stavropoleos, București.

Coperta 4: Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dimitru Stăniloae” din Iași.

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor aparține integral autorilor.

Editura Doxologia: ISBN 978-606-666-780-7

Institut für Ökumenische Theologie, Ostkirchliche Orthodoxie und Patrologie, Universität Graz: ISBN 978-3-9504741-0-7

Coordonator: Pr. Prof. Dr. Viorel SAVA

**FIDELITATE TRADIȚIONALĂ ȘI
CREATIVITATE ÎNNOITOARE:
SECVENȚE ACTUALE DIN CERCETĂRILE
TINERILOR DOCTORANZI**

Volum rezultat în urma desfășurării Simpozionului Internațional „Studia Theologica Doctoralia”, ediția a X-a, organizat de către Școala Doctorală a Facultății de Teologie Ortodoxă „Dimitru Stăniloae” din Iași, în parteneriat cu Facultatea de Teologie Romano-Catolică a Universității „Karl Franzens” din Graz, Austria și cu Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfântul Ioan Damaschin” a Universității Balamand din Tripoli, Liban.

Iași, 7-8 mai 2018

Tipărit cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului
TEOFAN,
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Editura Doxologia
Iași, 2019

CUPRINS

„Să mulțumim Domnului” (Cuvânt înainte)9

TEOLOGIE BIBLICĂ:

TEXTUL REVELAT ȘI CONTEXTUALIZAREA ÎNȚELESURILOR LUI 11

Prof. Dr. Pr. Petre SEMEN

Credința religioasă – factor determinant al unității naționale în diaspora.. 11

Drd. Ionuț-Paul ANEA

Problematizarea practicilor homosexuale în Scriptură și Tradiție..... 21

Diac. Drd. Ilarion ARGATU

Perspective biblice și teologice asupra monarhiei ca sistem de guvernământ..... 35

Drd. Petru CERNAT

Fundamentarea biblică a dreptului la viață 45

Protos. Drd. Hrisostom CIUCIU

Întreita cheneză a Mântuitorului în Filipeni 2, 7-8, și corespondentul în viața duhovnicească..... 57

PhD. Candidate Obrad KARANOVIC

The Ethical Dimension of the Ninth Commandment of the Decalogue and the Phenomenon of Slander 69

Pr. Drd. Cătălin VARGA

Perspectivele duhovnicești ale declanșării războiului lui Yahwe (Exod 20)..... 80

TEOLOGIE SISTEMATICĂ:

CREDINȚA VIE ȘI LUCRĂTOARE

Protopresbyter PhD Georgi PORPHYRIOS

The Mother of Light in the Teaching of Saint Gregory Palamas:
A Revisited Thesis..... 92

Pr. Drd. Miltiadis VANTSOS

The positions of the Holy and Great Council of the Orthodox Church on bioethics 103

Fr. Dr. Bassam A. NASSIF

Postmodern Love and the Orthodox Spiritual Perspective 112

Univ. Prof. Dr. Phil. Dr. Theol. Pablo ARGÁRATE	
Longing for the Embrace. Ecumenism 50 Years after the Conciliar Decree “Unitatis Redintegratio”	122
Pr. Drd. Ștefănel Stelian CIURCIUN	
Omul și gândirea simbolică.....	128
Arhim. Drd. Iov CRISTEA	
Experiența istorică și tendințele actuale în slujirea socială a Mănăstirii Optina	140
Drd. Lucian FILIP	
Inițierea în viața în Hristos reflectată în textul colindelor creștine.....	152
Pr. Drd. Vlad Adrian GHÎȚĂ	
Cinci viziuni creștine asupra islamului.....	168
Drd. Andrei IRINA	
Mass-media și jurnalistul creștin contemporan - speranța unei comunicări corecte, constructive și eficiente	180
Drd. Leonard LUȚIA	
Bandă desenată sau narațiunea creștină ilustrată? Istoria unui termen-concept într-o lume secularizată.....	194
Drd. George MARINESCU	
Biografia Sfintei Fecioare Maria în tradiția creștină și în cea musulmană	207
Drd. Iche MICEVSKI-IGNAT	
Relația dintre credință și cunoaștere în gândirea teologică a Sfântului Iustin Popovici	215
PhD. Candidate Dimitrios MICHAILIDIS	
The Christology of Saint Maximus the Confessor as a basis for the salvation of the “whole” man	230
Drd. Octavian NEGRU	
Sublimarea facultăților mintale pe culmile desăvârșirii. „Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine”	238
Drd. Liliana ONUC	
Virtutea dreptății la Sfântul Ioan Gură de Aur	246
Pr. Drd. Simion PURICE	
Valențe misiologice ale unității de credință și neam în Evanghelia Sfântului Ioan Teologul	261

Drd. Eugen Adrian TRUȚA	
Receptarea extazului religios în psihologia contemporană.	
Trăsături și proiecții falsificatoare	276
Pr. Drd. Petru-Constantin ZÎZĂ	
O privire ecleziologică asupra discursului misiologic din întâia	
Epistolă Sobornicească a Sfântului Apostol Petru.....	291

**TEOLOGIE ISTORICĂ:
OAMENI CARE AU FOST ȘI FĂPTUIRILE LOR**

Conf. Dr. Vasile ROMAN	305
Stâlpii României la aniversarea de centenar	305
Arhim. Dr. Benedict SAUCIUC	
Mănăstirea Neamț în timpul războiului pentru întregirea neamului –	
1916-1918	318
Pr. Drd. Mihail Iustin ARGATU	
Banauem Taberniae, de la Cohors Prima Aelia Dacorum Milliaria la	
misiunea Sfântului Patrick	324
Pr. Drd. Viorel-Ioan COZMEI	
Considerații privind personalitatea istorică a Mitropolitului	
Visarion Puiu.....	337
Arhim. Drd. Mihail DANILIUC	
Mihai Eminescu, „profetul” Marii Uniri.....	346
Drd. Andrei GAJU	
Eparhia de Turkestan în perioada Imperiului Țarist (1854-1917)	355
Pr. Dr. Vasile-Lucian V. GOLDAN	
Sprijinul Sfântului Ierarh Iosif Naniescu acordat Armatei Române în	
perioada Războiului de Independență (1877-1878).....	373
Drd. Daniela IVANOVICI	
Participarea femeilor la cercurile literare (θέατρα) bizantine în timpul	
dinastiei Comnen	387
Pr. Drd. Ciprian JOIȚA	
Viața Sfântului Simeon Noul Teolog – o controversă	
insuficient tranșată.....	398
Pr. Drd. Marius OBREJA	
Sfântul Iosif cel Milostiv – apărător al unității de credință și de neam....	414

**TEOLOGIE PRACTICĂ:
SLUJIRE LITURGICĂ ȘI ÎNDRUMARE PASTORALĂ**

Prof. Dr. Pr. Viorel SAVA	
Slujba încoronării Regelui Ferdinand I și a Reginei Maria (2/15 oct. 1922)	
„apolisul” mării uniri.....	426
Lect. Dr. Constantin Iulian DAMIAN	
„Dar cei nouă unde sunt?” (Luca 17, 17) Reflecții pastoral-misionare	
pornind de la realitățile religioase ale României contemporane.....	445
Prof. Dr. Pr. Marian VÎLCIU	
Sfântul Voievod Neagoe Basarab, promotor al diplomației politice și al	
culturii românești.....	464
Lect. Dr. Pr. Lucian PETROAIA	
Un trésor de la culture et de la spiritualité roumaine:	
Le Missel de Brașov, 1570.....	473
Lect. Dr. Cezar LOGIN	
Canonul poetic din Sfânta și Marea Marți și alte diode derivate:	
structură, text, tematică.....	493
Arhim. Drd. Nichifor (Nicolae) HORIA	
Les exorcismes de Saint Basile le Grand et de Saint Jean Chrysostome .	505
Pr. Drd. Viorel-Vasile FLOREA	
Misiunea Bisericii prin pelerinaj	517
Protos. Drd. Adrian (Arsenie) HANGANU	
Contextul antic al preacinstirii Maicii Domnului	529
Drd. Diogene MIHĂILĂ	
Cultura în slujba Scripturii în Omilia către tineri a Sfântului	
Vasile cel Mare.....	554
Drd. Gabriel-Alin PIȘTEA	
Expunere comparativă între Sfântul Chiril al Ierusalimului și Sfântul	
Ambrozie al Milanului ca interpreți ai Tainelor de integrare în Biserică	568
Dr. Alexandru PRELIPCEAN	
Se la sinaxar la cuvântare encomiastică: Omilia Sf. Efrem Sirul la cei	
patruzeci de mucenici	578
PhD. Student Nikolaos RODOPIOS	
Depictions of food and dietary habits to the “Last Supper”.	
Painting from the 10 th to the 14 th century.....	599

RELAȚIA DINTRE CREDINȚĂ ȘI CUNOAȘTERE ÎN GÂNDIREA TEOLOGICĂ A SFÂNTULUI IUSTIN POPOVICI

Ilche MICEVSKI-IGNAT

Drd.

*Școala Doctorală a Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”,
Universitatea din București, ROMÂNIA*

Abstract:

The relationship between faith and knowledge in the theological thinking of St. Justin Popovich. One cannot get to achieve the knowledge of God without faith. The knowledge depends on several factors among which the most important is faith. According to St. Justin Popovich, faith is an important factor in christian orthodox gnoseology, because faith is the starting point for knowledge. St. Justin Popovich tells us about faith that it unifies us with Christ and that it helps us to regain the trinitarian character of our person, reaching thus metanoia and theosis. Faith helps man to advance in knowledge, meaning faith and knowledge are interdependent in the gnoseologic activity of a person.

Keywords: *faith, knowledge, St. Justin Popovich, theosis*

Sfântul Iustin Popovici este unul dintre marii teologi ai secolului XX. A fost apropiat de Sfântul Nicolae Velimirovici și unul care a continuat misiunea lui de trezire duhovnicească a poporului sârb. La rândul lui, a influențat o mare parte din intelectualii vremii sale, mulți dintre ei vizitându-l la Mănăstirea Celie, cerându-i un sfat înțelept. Sfântul Iustin Popovici a fost un predicator neobosit al Evangheliei lui Hristos, cu timp și fără de timp (2 Timotei 4, 2), atât prin scris, cât și prin predicile sale rostite în bisericile și mănăstirile Bisericii Sârbe. Opera lui scrisă este un martor al trudei sale duhovnicești și intelectuale.

Una dintre preocupările sale teologice a fost și gnoseologia sau cunoașterea. Acest fapt se vede clar din teza lui de doctorat, „*Problema persoanei și a cunoașterii după învățătura Sfântului Macarie Egipteanul*”, susținută la Atena în anul 1926. Interesul său în gnoseologie este continuat prin lucrarea *Gnoseologia Sfântului Isac Sirul*, scrisă în anul 1927, când era profesor la Seminarul Teologic din Karlovți, fiind o aprofundare a teologiei macariene deja studiate în teza lui de doctorat. În opera sa, Sfântul Iustin Popovici revine

asupra aspectului cunoașterii, care se regăsește în *Dogmatica* sa și în cărțile sau studiile scrise de el.

În acest studiu vom vedea care este relația dintre credință și cunoaștere în gândirea Sfântului Iustin Popovici, prima având o importanță foarte mare nu numai în procesul cunoașterii, ci și în întreaga viață duhovnicească a omului credincios. Bineînțeles, ele nu sunt separate de restul virtuților, ci sunt parte integrantă în tot ce înseamnă cunoaștere, desăvârșire și sfințire a omului.

Credința în gândirea Sfântului Iustin Popovici

Înainte de a vedea care este relația dintre credință și cunoaștere, să vedem ce spune Sfântul Iustin despre credință sau, mai bine zis, cum vede el credința din propria experiență duhovnicească. Credința ortodoxă are origini divine și ne este transmisă prin Sfinții Apostoli și Sfinții Părinți. Ea este cea mai mare bogăție pe care omul poate să o aibă în viața lui. „Credința ortodoxă e sfântă, apostolică și patristică. Cu ea să ne îmbogățim în această lume, aceasta este cea mai mare și cea mai nepieritoare bogăție a ființei omenești în toate lumile.”¹ Această bogăție neprețuită omul n-ar trebui să o piardă niciodată sau să renunțe la ea, pentru că este singura legătură care îl ține în comuniune cu Dumnezeu. Credința este stâlpul care ține omenirea îndreptată spre cer, spre Dumnezeu cel Întreit, singurul factor care a menținut omenirea până la venirea Mântuitorului Iisus Hristos și o ține după Învierea Lui. Credința este firul care ghidează viața omului pe drumul mântuirii și al sfințeniei, în legătură permanentă cu Dumnezeu – Sfânta Treime. De aceea, credința nu poate fi separată de viața de zi cu zi a omului și de întâmplările trăite de el, ea face parte din viața omului trăită cu Dumnezeu și în Dumnezeu. „Credința este viață după Dumnezeu, în Dumnezeu, cu Dumnezeu: întruparea organismului Divino-uman atotdătător de viață în Biserică – îmbisericare.”² Adică, credința începe în Biserica lui Hristos [în Trupul Lui] și acolo se menține mereu nouă și plină de nădejde. Comuniunea pe care omul credincios o întreține cu Dumnezeu prin credință face ca omul să se unească cu Dumnezeu cu toată persoana sa. De aceea, Sfântul Iustin Popovici spune că credința este o „înfrădăcinare personală, unirea cu Dumnezeu a întregului conținut al persoanei”³. Credința cuprinde întreaga ființă a omului, de aceea, omul se poate uni cu Dumnezeu numai cu persoana sa integrală, completă.

¹ Отац Јустин Поповић, *На Богочовечанском путу*, Манастир Телије, Београд, 1980, p. 195.

² *Ibidem*, p. 147.

³ *Ibidem*, p. 124.

Integralitatea persoanei omul o dobândește atunci când se unește cu Persoana divino-umană a Mântuitorului Iisus Hristos și trăiește după învățăturile evanghelice. Urmarea lui Hristos solicită o predare de sine totală, posibilă numai când omul are o credință puternică și fermă. Acest fapt, după Sfântul Iustin Popovici, reprezintă esența credinței: „Ce este credința în esență? Nu altceva decât nevoința treimică a predării de sine absolute, auto-botezarea în numele Tatălui și Fiului și Sfântului Duh; corăstignire cu Hristos, auto-îngropare, botez în moartea Lui”⁴ (Romani 6, 3-4; Galateni 3, 26). Adică, totul începe cu botezul în numele Sfintei Treimi și în moartea Domnului Hristos, ca omul să învieze pentru viața veșnică. Credința în Hristos cel înviat îl naște pe om pentru viața veșnică.

Omul se naște cu adevărat nu atunci când îl aduce pe lume mama lui, ci atunci când crede în Mântuitorul Hristos cel înviat, pentru că atunci el se naște la viața cea nemuritoare și veșnică, în timp ce mama îl naște pe copil spre moarte, pentru mormânt. Învierea lui Hristos este mama noastră a tuturor, a tuturor creștinilor, mama celor nemuritori. Prin credința în Învierea Domnului, omul se naște din nou, se naște pentru veșnicie⁵.

Credința în Hristos îl unește pe om cu Dumnezeu și pe măsura credinței lui este umplut de viața cea veșnică, sfințindu-se toată ființa lui⁶. Harul lui Dumnezeu îl transformă pe om în ființă sfințită și îndumnezeită, pregătind-o pentru viața veșnică cu Dumnezeu.

Într-adevăr, viața adevărată a omului începe cu credința în Hristos, credință care predă Domnului tot sufletul, toată inima, toată mintea, toată puterea lui, iar Acela sfințește, transformă și îndumnezeiește treptat-treptat toate acestea. Prin această sfințire, prin această transformare și prin această îndumnezeire, Domnul revarsă în om energiile divine ale harului, care îi dau simțământul atotputernic și cunoștința nemuririi și veșniciei lui personale⁷.

Mai mult, Sfântul Iustin Popovici ne încredințează că nemurirea și viața veșnică sunt posibile numai prin credința în Mântuitorul Iisus Hristos. Credința în sine înseamnă trăirea veșniciei aici pe pământ.

Să crezi înseamnă să trăiești nemurirea în această lume; să crezi înseamnă să trăiești veșnicia în această viață. Prin credință omul își altoiește nemurirea și veșnicia pe ființa

⁴ *Idem, Проблем личности и познања по учењу Светог Макарија Египатског*, în col. *Сабрана дела светог Јустина Новог у 30 књига*, Књига 8-9, Манастир Телије, Београд, 1999, p. 82.

⁵ *Idem, Omul și Dumnezeu-Om. Abisurile și culmile filosofiei*, studiu introductiv și traducere de Pr. Prof. Ioan ICĂ și Diac. Ioan I. ICĂ JR., Editura Deisis, Sibiu, 1997, p. 65.

⁶ *Ibidem*, p. 96.

⁷ *Ibidem*, pp. 96-97.

sa. Credința este un ser împotriva morții, injecția nemuririi. Și nu oricare credință, ci numai credința în Persoana Dumnezeuului-om Hristos⁸.

Pornind de la credință, omul poate avea certitudinea că se poate mântui, desăvârși și îndumnezei, totodată înaintând pe calea cunoașterii lui Dumnezeu și a creației. Credința reprezintă începutul cel bun pe care omul îl pune în viața sa, pentru săvârșirea virtuților care îl vor duce la sfințirea sa și la cunoașterea lui Dumnezeu. Dar, până să ajungă la cunoaștere, omul are de parcurs câteva etape esențiale, începând cu curățirea ființei sale de efectele păcatelor și ale patimilor.

Credința și începuturile curățirii și ale cunoașterii

Omul care vrea să între într-o relație de comuniune cu Dumnezeu mai întâi va trebui să se curețe de patimi și păcate. În primul rând, va trebui să renunțe la mândrie și să se smerească prin pocăință, ca apoi să-și continue drumul prin săvârșirea de virtuți și fapte bune. Nevoia credinței în acest stadiu este mai mare decât în etapele nepătimirii și a îndumnezeirii omului. Credința îl face pe om să nădăjduiască la iertarea lui Dumnezeu, ea este întâlnirea cu Dumnezeu cel Milostiv. „Credința este întâlnirea personală cu Hristos, prima întâlnire personală a păcătosului cu Cel fără de păcat”⁹. Credința în Hristos cel înviat îl susține pe om în lupta lui cu păcatele, îi dă curaj și îl ajută să devină un om sfințit, „să ajungă la plinătatea și integralitatea omului”¹⁰. Tocmai această credință în Domnul Hristos înseamnă o luptă necontenită împotriva păcatului¹¹, deoarece, prin lepădarea credinței în Hristos, omul devine prada diavolului și a păcatelor. Păcatul aduce moartea omului, mai întâi cea duhovnicească, apoi și cea trupească. Renunțarea la viața păcătoasă înseamnă reîntoarcerea la viață și la Dumnezeu, Cel ce este Viață (Ioan 14, 6) și Cel care o dă (Facerea 2, 7). „Moartea este separare de Dumnezeu, iar viața întoarcere la Dumnezeu și viață în Dumnezeu. Credința este tocmai aceasta: renașterea sufletului din moarte, învierea sufletului din morți: «mort era și a înviat» (Luca 15, 24).”¹² Este foarte important pentru om să renască din punct de vedere duhovnicesc, pentru că numai așa devine capabil de cunoaștere.

Credința este începutul sfințirii și al cunoașterii, mai ales credința în Domnul Iisus Hristos. Mântuitorul Hristos sfințește pe om în toată ființa sa,

⁸ *Idem, Predica la Buna Vestire și Sămbata lui Lazar (anul 1928), Друге Беседе, în col. Сабрана дела светог Јустина Новог у 30 књига, Књига 21, Манастир Телије, Београд, 2010, p. 98.*

⁹ *Idem, Проблем личности и познања по учењу...*, p. 77.

¹⁰ *Idem, Omul și Dumnezeul-Om. Abisurile și culmile filosofiei...*, p. 51.

¹¹ *Ibidem*, p. 66.

¹² *Ibidem*, p. 97.

toate ale sufletului și ale trupului. „Credința în Domnul cel înviat sfințește totul ce este omenesc, totul, în afară de păcat. Sfințește gândurile lui, simțămintele lui, dispoziția lui, faptele lui; iar ceea ce este cel mai important, sfințește: mintea lui, inima lui, voința lui.”¹³ Această sfințire a omului este rezultatul trăirii în curăție și în virtuți, trăire susținută de credința în Hristos. De aceea, Sfântul Iustin Popovici afirmă că „cea dintâi dintre nevoințele-virtuți divino-umane este nevoința (aseza) credinței”¹⁴. Cu credința, virtuțile încep să fie parte din viața omului și credința face parte din virtuțile săvârșite. Ele se întrepătrund reciproc având credința călăuză spre o viață desăvârșită în Hristos, ceea ce înseamnă și posibilitatea cunoașterii lui Hristos. Credința, virtuțile și Sfintele Taine sunt legate între ele și au un rol important în viața omului credincios, mai ales în etapa nepătimirii, când omul poate simți și cunoaște mai bine. „Credința ne face cunoștință cu toate sfintele taine și sfintele virtuți evanghelice și ne introduce în ele; iar acestea din nou ne întăresc în credință, dacă trăim în ele. Fiecare sfântă taină este taina credinței și fiecare sfântă virtute – virtutea credinței.”¹⁵ Toate virtuțile nu fac altceva decât să-l ajute pe om să se unească cu Hristos, să se hristifice pe sine. Omul poate înainta în cunoaștere dacă credința și virtuțile sunt încununate de iubirea de Hristos și de aproapele. „Credința conduce, rugăciunea îndrumă și crește toate sfintele virtuți, transformându-le într-o atotvirtute nemuritoare – iubirea de Hristos. Fiecare gând, fiecare privire le transformă în gândul lui Hristos, în privirea lui Hristos.”¹⁶ Omul hristificat este unit cu Hristos și viața lui dobândește alt sens, omul se reînnoiește în Hristos, „își schimbă cu Hristos «eu»-ul său păcătos, primește putere să se transforme și să se schimbe, și să devină «făptură nouă în Hristos» καινή κτίσις ἐν Χριστῷ”¹⁷. Devenind făptură nouă, omul nu mai este prins în mrejele egocentrismului și ale satisfacerii poftelor păcătoase. Depășește starea de iubire de sine și devine un om schimbat în bine. „Prin nevoința credinței se învinge acea nebunie antropocentrică, acea rămânere, rămânere îndărătnică (numai) la natura sa, acel satanic «eu-eu».”¹⁸ Credința îl ajută pe om să se deschidă în afara sinelui, iar această deschidere înseamnă să lucreze virtuțile și curățarea organelor cunoașterii.

Pocăința ca stadiu de început, dar și ca proces care nu se termină în viața omului, este de fapt dorința omului de a se cunoaște pe sine și pe Dumnezeu.

¹³ *Idem*, *На Богочовечанском путу*, pp. 203-204.

¹⁴ *Idem*, *Оmul și Dumnezeu-Оm. Abisurile și culmile filosofiei...*, p. 77.

¹⁵ *Idem*, *Догматика Православне Цркве*, Књига трећа, Манастир Телије, Београд, 1978, p. 65.

¹⁶ *Idem*, *На Богочовечанском путу*, p. 213.

¹⁷ *Idem*, *Проблем личности и познања по учењу...*, p. 79.

¹⁸ *Ibidem*, p. 80.

Momentul când omul decide că vrea să se schimbe este momentul de metanoia, de schimbare a minții, când omul nu vrea altceva decât mântuirea sa și a lumii. Pocăința și metanoia nu țin neapărat numai de momentul întoarcerii omului către Dumnezeu, ci ele au un rol important în reînnoirea omului și în credința lui puternică în mântuirea sa. Omul care a trăit schimbarea minții sale devine capabil să se cunoască mai bine pe sine însuși și pe Dumnezeu. De aceea, „necesitatea μετανοια-*ei* în nevoița credinței dovedește că momentul central al credinței este gnoseologic.”¹⁹ Cu alte cuvinte, am putea spune că credința este factorul care îl mișcă pe om spre cunoașterea mai profundă a sinelui și nu numai. Credința este cea care schimbă mintea omului și o introduce în „realitatea dumnezeiască”²⁰, o scoate din păcat și o curăță.

Prin credință voūc se trezește din ignoranță, se trezește din beția materiei aflată în păcat, se eliberează din robia păcatului, se eliberează din categoria păcatului, iese din egocentrismul solipsist, iese din egoism, din viața τῆ ἰδίᾳ φύσει, iese din categoriile tridimensionale asfixiante ale lucrurilor [aflate, n.n.] în păcat, și intră în Veșnicie, în Viața Dumnezeiască, Viața Veșnică, unde Veșnicia (lui Hristos) este singura categorie²¹.

Aceste cuvinte ale Sfântului Iustin Popovici ne spun că omul cu mintea lui ieșită din categoriile lumii materiale atinge noi culmi, adică intră în veșnicia lui Dumnezeu. Acest lucru presupune o smerenie adâncă din partea omului prin negarea sinelui lui păcătos. Intrarea omului în această nouă categorie cere și o mai adâncă smerenie, pentru că tainele pe care le vede și le cunoaște în veșnicie depășesc cu mult capacitatea lui de cunoaștere, pentru că depășesc logica lumii create în care trăiește și gândește. Tainele lumii și ale lui Dumnezeu trebuie primite cu credință.

Credința înseamnă: să primești lumea înaintea logicii, înaintea cunoașterii lumii, să te smerești cu ultima smerenie a minții - μετανοια, să recunoști că lumea cu adâncimea și marile ei dimensiuni depășește toate organele noastre gnoseologice²².

În această depășire a capacității omului de a cunoaște totul, se constată faptul că realitățile lumii materiale [fiind și ele obiectul cunoașterii] nu mai reprezintă miezul vieții și al cunoașterii omenești. De ce? Pentru că locul lor este luat și ocupat de Dumnezeu în inima omului, mai ales de Hristos Dumnezeu. Omul care a reușit să se curețe și să se sfințească Îl are pe Însuși Hristos în inima și mintea sa (Galateni 2, 20). „Mintea desăvârșit curățită,

¹⁹ *Ibidem*, p. 83.

²⁰ *Ibidem*, p. 85.

²¹ *Ibidem*, p. 84.

²² *Idem*, *На Богочовечанском пути*, pp. 123-124.

mintea după chipul lui Hristos și care Îl are pe Hristos trăiește caracterul divino-uman al vieții lui Hristos ca cea mai reală realitate a ființei sale.”²³ Viața lui Hristos devine viața omului curat și sfințit de harul dumnezeiesc. Viața lui Hristos devine realitatea vieții omului și realitatea cunoașterii sale. Această viață în Hristos îl face pe om să fie și mai smerit, mai umil față de Hristos, iar în această umilință se manifestă „activitatea gnoseologică a omului credincios”²⁴. Cunoașterea nu poate înainta, dacă omul nu are o viață plină de sfințenie. Viața virtuoaasă este cheia vieții sfinte. „Iar sfințenia nu este altceva decât viață în credință, în iubire, în rugăciune, în post, în dreptate și în celelalte virtuți.”²⁵

Caracterul hristocentric al credinței și al cunoașterii

În istoria omenirii, întruparea Mântuitorului Iisus Hristos este cel mai important act divino-uman care s-a petrecut. Este un act unic și irepetabil în tot universul. Bineînțeles, Hristos Se naște din nou, propovăduiește, pătimește, înviază și Se înalță la fiecare Sfântă Liturghie săvârșită în Biserica Ortodoxă, iar venirea Lui în această lume a fost o singură dată. Următoarea Sa venire va fi la Judecata de Apoi, când va veni să judece viii și morții. Învierea din morți a Mântuitorului Iisus Hristos a fost evenimentul care a întărit credința Sfinților Apostoli și cel care a făcut ca creștinismul să se răspândească în lume. Pe învierea lui Hristos se bazează credința noastră creștin ortodoxă (1 Corinteni 15, 14). „Cu învierea Sa din morți, Domnul Iisus a arătat că răscumpărarea și mântuirea Sa a neamului omenesc are ca scop: viața veșnică a oamenilor în fericire veșnică. Și că în aceasta este toată credința creștină.”²⁶ Fără credința în Hristos, în învierea Lui și în mântuirea noastră pentru viața și comuniunea veșnică cu Dumnezeu, viața omului credincios este zadarnică. Fără această credință, omul rămâne ancorat în întunericul vieții materiale și păcătoase. „Fără credință în Domnul Hristos, fără renaștere în Domnul Hristos, fără viață în Domnul Hristos, omul este și rămâne: *делателии те диаволе* – atelierul diavolului.”²⁷ În credința învierii stă și cunoașterea lui Hristos, iar prin Hristos și cunoașterea lui Dumnezeu.

²³ *Idem*, *Проблем личности и познања по учењу...*, p. 121.

²⁴ *Idem*, *Гносеологија Светог Исака Сирина*, în col. *Сабрана дела Светог Јустина Новог у 30 Књига*, Књига 8-9, Манастир Ћелије, Београд, 1999, p. 165.

²⁵ *Idem*, *Тумачење прве посланице Св. Јована Богослова*, în col. *Сабрана дела светог Јустина Новог у 30 књига*, Књига 11-12, Манастир Ћелије, Београд, 2001, p. 273.

²⁶ *Idem*, „Тајна Спаситељевог васкрсења и тајна спасења”, în *Хришћанско дело II* (1936), p. 88.

²⁷ *Idem*, „Невидљиво у видљивом”, în *Хришћанско дело II* (1936), p. 411.

Cunoașterea nu poate să fie înfăptuită, dacă la bază nu există credință. Sfântul Iustin Popovici spune că în credința pe care omul o are către Hristos cel înviat se află cunoașterea: „În această credință este toată gnoseologia divino-umană, evanghelică, ortodoxă. [...] Prin urmare imperativul apostolic și categoric al gnoseologiei ortodoxe este: «Tot ce nu este din credință este păcat»²⁸ (Romani 14, 23). Cu alte cuvinte, totul ce iese din sfera credinței în Hristos și a învierii Lui intră în sfera păcatului și a lepădării de Hristos. Cunoașterea se primește și trece prin Persoana lui Hristos.

Dacă desăvârșirea omului este imposibilă fără credință, atunci și cunoașterea nu este posibilă fără Hristos. Credința hrănește setea după Dumnezeu, iar aceasta înseamnă că lipsa cunoașterii se împlinește prin credința în Hristos. Cunoașterea este o însușire a omului dată de Dumnezeu prin care omul își completează existența.

Setea de cunoaștere este o necesitate umană existențială, iar posibilitatea cunoașterii este o însușire a fiecărui om. Setea de cunoaștere și desăvârșire confirmă că omul este o ființă nedesăvârșită și incompletă care strigă pentru plinătatea existenței²⁹.

Existența omului capătă sens atunci când viața lui este unită cu Hristos, atunci când Hristos devine centrul vieții umane, când omul Îl ia pe Hristos ca singurul model de urmat. Atunci și cunoașterea se dobândește prin credința în Hristos:

Deoarece cunoașterea lui Dumnezeu, cunoașterea lui Hristos se dă prin *credință*. „Prin credință cunoaștem” – πιστει vooðμεν (Evrei 11, 3), prin credință înțelegem, prin credință înțelegem tot ce se referă nu numai la Dumnezeu, ci și la lume. Acesta este criteriul gnoseologic neotestamentar de bază și început. Dar *credința* ce este? În primul rând ea este unirea duhovnicească a credinciosului cu Acela în care crede, Domnul Hristos³⁰.

Credința și cunoașterea sunt unirea cu Hristos și nu se pot separa de El. Credința, viața, cunoașterea, toate acestea omul le primește cu toată ființa sa și le trăiește numai în Hristos, numai dacă „intră în El, rămâne în El, trăiește în El.”³¹ Cea mai importantă parte a vieții omenești în Hristos este aceea că omul se regăsește pe sine, adică adevăratul om creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu (Facerea 1, 26). Descoperă adevăratul caracter al

²⁸ *Idem*, *Догматика Православне Цркве*, Књига трећа, р. 633.

²⁹ Мр Невенка Пјевач, „Богочовечанска просвета по Ави Јустину (Поповићу)”, în *Отац Јустин Поповић, Живот и дело. Зборник са научног скупа*, Епископ врањски Пахомије, Православна епархија врањска, Врање, 2011, р. 187.

³⁰ Преподобни Јустин Поповић, *Тумачење светог Еванђеља по Јовану*, în col. *Сабрана дела светог Јустина Новог у 30 књига*, Књига 11-12, Манастир Ћелије, Београд, 2001, р. 40.

³¹ *Ibidem*, р. 46.

naturii sale omenești. „Prin credință omul se află pe sine, [află, n.n.] esența după chipul lui Dumnezeu a persoanei sale, caracterul treimic al naturii sale.”³² Credința îi arată omului că este creat după chipul Sfintei Treimi, iar viața în Hristos doar confirmă acest fapt. Cunoașterea Sfintei Treimi se poate realiza numai prin Hristos. Persoana divino-umană a lui Hristos se unește cu persoana omului și înlesnește cunoașterea Lui în primul rând, iar apoi și cunoașterea lui Dumnezeu. În acest proces al cunoașterii, credința se arată ca mijloc al cunoașterii lui Hristos. „Prin urmare, *credința* este principalul și singurul mijloc al cunoașterii lui Hristos.”³³

Cunoașterea lui Hristos este vitală pentru om, mai ales pentru înaintarea în cunoașterea lui. Prin Întrupare, Mântuitorul Iisus Hristos a unit cele dumnezeiești cu cele omenești, fără să le confunde, în Ipostasul Său de Fiu al lui Dumnezeu. Acest lucru înseamnă că Hristos devine mijlocul prin care omul poate să cunoască lumea și pe Dumnezeu. Fiind Cuvântul lui Dumnezeu, a creat lumea și știe cel mai bine tainele ei, iar ca Dumnezeu-om, poate ridica mintea umană la cunoașterea lui Dumnezeu. În Hristos ni se descoperă tainele universului și sensul vieții umane, în El se află cunoștința tainelor omului și ale universului. Întruparea și nașterea Mântuitorului din Sfânta Fecioară Maria, Născătoarea de Dumnezeu, au adus omenirii un dar mare al cunoașterii și al sfințeniei. Acest gând este spus de Sfântul Iustin Popovici cu următoarele cuvinte:

Prăznuind Crăciunul, noi sărbătorim și mărturisim în esență singurul sens și singura rațiune de a fi a existenței umane, a spiritului uman, a gândirii omenești, a simțirii omenești, a vieții omenești. Fiindcă în această zi a Nașterii lui Hristos a răsărit lumii lumina cunoștinței, a cunoștinței lui Dumnezeu care a umplut marginile lumii. În această zi ni s-a descoperit semnificația eternă și sensul acestei lumi și al omului în lume. În praznicul Nașterii lui Hristos ni se dau revelația și sensul atât al tainei omului, cât și al tainei cerului și pământului³⁴.

Cunoștința lumii adusă de Hristos este de fapt El Însuși. Taina cea mare pe care omul o va descoperi în unirea cu Hristos este de fapt taina Persoanei divino-umane a Mântuitorului. În Hristos sunt conținute tainele lumii și ale lui Dumnezeu. Hristos Îl descoperă pe Dumnezeu (Matei 11, 27) și cunoașterea lui Dumnezeu trece prin Hristos. Dar în cunoaștere Însuși Hristos rămâne o taină greu de deslușit, de aceea este și obiectul credinței și nu al logicii raționale.

³² *Idem, Проблем личности и познања по учењу...*, p. 81.

³³ *Idem, Тумачење светог Еванђеља по Јовану...*, p. 84.

³⁴ *Idem, Omul și Dumnezeul-Om. Abisurile și culmile filosofiei...*, pp. 62-63.

Ca persoană cerească, unică și irepetabilă, Dumnezeu-om cu taina bogată a ființei Sale este deasupra tuturor înțelegerilor, conceptelor și cunoștințelor umane, prin urmare El este de fapt obiectul credinței. Omul se poate apropia de El, să-L cunoască, să-L urmeze numai cu credință, cu credință fără de sfârșit și fără reținere [...]. Cea mai importantă faptă omenească în această lume este: să creadă în Dumnezeu-om Hristos³⁵.

Taina lui Hristos depășește rațiunea discursivă a omului, dar în același timp este și singura care îi oferă cunoaștere omului. Tainele pe care omul nu le poate înțelege cu rațiunea sa le înțelege prin credința ca taine care depășesc puterea lui de înțelegere.

Cum ar putea omul, cu mintea lui tridimensională, să măsoare pe Hristos Care este infinit din toate punctele de vedere? Prin credință cunoaștem, pentru că prin credință umblăm, prin credință trăim (2 Corinteni 1, 24; 5, 7; Galateni 2, 20; Romani 1, 17). Ce altceva din mine poate să cunoască pe Dumnezeu în Hristos, dacă nu credința?³⁶

spune Sfântul Iustin Popovici. Chiar și când omul atinge culmi înalte în îndumnezeire și cunoaștere, credința este cea care îl conduce acolo și ține mintea supusă.

Sinodul I Ecumenic a hotărât o dată pentru totdeauna rolul minții în explicarea Persoanei Dumnezeului-om Hristos; rolul ei este acela al supunerii. În creștinism, credința conduce, iar mintea este condusă; cunoașterea este roadă a credinței care lucrează prin iubire și e activă în speranță³⁷.

Când cunoașterea este îndrumată de credință, atunci omul experiază o realitate nouă³⁸, o realitate care nu aparține lumii materiale știute de el, ci realității dumnezeiești.

³⁵ *Idem*, „Тажна Спасителъвог учења и тајна спасења”, în *Светосавље V* (1936), Београд, p. 72.

³⁶ *Idem*, *Omul și Dumnezeul-Om. Abisurile și culmile filosofiei...*, p. 152.

³⁷ *Ibidem*, pp. 153-154. Despre legătura dintre credință și minte Sfântul Iustin Popovici spune următoarele: „După înțelegerea ortodoxă credința nu este exclusiv un act al voinței, nici exclusiv un act al minții sau al inimii, ci un act al întregii persoane [...]. Credința include întreaga minte, întreaga voință, întreaga inimă, toate elementele psiho-fizice ale persoanei, dar nici mintea, nici orice alt element nu poate să cuprindă întreaga credință. Mintea este parte din credință, dar credința niciodată (numai) parte din minte. Mintea poate să fie fără credință, dar credința nu poate fi fără minte; cel care nu crede cu mintea, dar gândește că crede, se înșală pe sine cu înșelăciune ucigătoare. Dar dorind să creadă prin minte, fără minte, este cea mai mare nebunie. Relația credinței către minte iese în evidență cu specialitatea sa și se botează cu termenul μετανοια, adică transferarea vouς-lui (minții) în cealaltă parte, schimbarea vouς-lui” (*Idem*, *Проблем личности и познања по учењу...*, p. 83).

³⁸ *Idem*, *Проблем личности и познања по учењу...*, p. 75.

Starea de îndumnezeire pe care omul o trăiește atunci când este unit cu Hristos descoperă faptul că persoana umană este deja formată după Hristos, după Persoana divino-umană a Mântuitorului. Chipul lui Hristos pătrunde ființa umană și o luminează cu lumina necreată a harului dumnezeiesc, ceea ce înseamnă că omul trăiește îndumnezeirea printr-o experiență harico-mistică.

Prelucrată cu harul prin triada morală (credință, nădejde, iubire), persoana umană se formează treptat *κατά Χριστόν* (după Hristos), adoptă Persoana Lui ca proprie, până când, în cele din urmă, devine și ea după chipul lui Hristos, până când se divino-umanizează – îndumnezeiește. Se înțelege, trecerea din triada morală în cea Dumnezeiască este o taină fără de sfârșit și mereu peste [puterea, n.n.] de analiză a oricărei rațiuni antropice și antropocentrice. Aici este necesară o trăire harico-mistică a faptului în sine³⁹.

Prin asemănarea cu Hristos, omul se înrudește cu El prin Persoana divino-umană a Mântuitorului și își descoperă originalitatea sa. „Omul îndumnezeit este singurul original natural la tot ce se numește om; prin îndumnezeire omul se înrudește genetic cu Dumnezeu-om Hristos, devine «frate și fiu» al Lui”.⁴⁰ Toate ale lui Hristos devin proprii și omului, pentru că omul este pătruns de Hristos în toată ființa sa. Omul cunoaște cu toate organele gnoseologice și cu toată persoana sa îndumnezeită. Toate acestea le experiază omul care este membru sau mădular în trupul lui Hristos care este Biserica. Omul îmbisericit și umplut de har este omul care află tainele persoanei și ale cunoașterii.

Din Hristos, conștiința curată și cunoașterea curată pot să devină proprietate personală și realitate vie pentru oricine se unește integral cu Dumnezeu-om, cu Trupul Lui sfânt – Biserica. Devenind membru în sfântul Trup al lui Hristos, devenind același trup cu El, îmbisericindu-te pe tine, înseamnă să devii capabil pentru o cunoaștere curată, divino-umană. În adâncurile harice ale Organismului divino-uman – Biserica, se păstrează taina persoanei și a cunoașterii. [...] Când persoana întreagă se va îmbiserici, atunci cunoașterea va deveni produs al creării simultane a tuturor organelor gnoseologice divino-umanizate, prin urmare, în fiecare act al cunoașterii participă toată persoană îmbisericită, plină de har⁴¹.

În Biserică, după cuvintele Sfântului Iustin Popovici, „credința în Domnul Hristos și cunoașterea despre Domnul Hristos reprezintă o unitate esențială, indestructibilă. Acestea două sunt una în Biserică”⁴².

³⁹ *Ibidem*, p. 109.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 113.

⁴¹ *Ibidem*, p. 128.

⁴² *Idem*, *Догматика Православне Цркве*, Књига трећа, р. 25.

Numai pornind din El și condusă de El, gândirea omului poate să ghicească, să vadă, și simțurile omenești să simtă; numai gândirea omenească sfințită și luminată de El poate să vadă clar și să cunoască, și inima omului – evident să afle și să înțeleagă⁴³.

Persoana omului îndumnezeită și luminată de către Hristos descoperă taina divino-umană care constă în iubirea lui Hristos, Care se descoperă cu cât este iubit mai mult de către om⁴⁴. Descoperind taina divino-umanității a lui Hristos, omul descoperă că Hristos este scopul vieții sale, că numai prin Hristos se poate mântui și poate să cunoască. Sfântul Iustin Popovici afirmă: „Dumnezeu-om este scopul omului, divino-umanitatea este scopul omenirii”⁴⁵. Adică, scopul omului este să devină dumnezeu după har, iar divino-umanitatea lui Hristos îl divino-umanizează și pe omul îndumnezeit. Hristos Dumnezeu-om devine centrul esențial al persoanei umane.

Infinitatea cunoașterii

Cunoașterea în experiența Bisericii Ortodoxe este un fapt real care cuprinde toată ființa umană. Cunoașterea nu este limitată doar la rațiune, minte, inimă sau suflet, ci cuprinde omul întreg, trup și suflet, cu alte cuvinte, cunoașterea și îndumnezeirea sunt simțite de către om cu toată ființa. Experiența cunoașterii lui Dumnezeu mai ales devine o trăire de o realitate covârșitoare pentru om, care copleșește ființa umană. „Când harul ajunge să pătrundă întreaga natură umană, [...] atunci cunoașterea substanțială a adevărului devine un fapt real.”⁴⁶ Cunoașterea Adevărului (Ioan 14, 6) devine reală după multe nevoințe și smerenie din partea omului și această cunoaștere nu are sfârșit. Îndumnezeirea omului înseamnă să înainteze în veșnicia lui Dumnezeu, mai ales după învierea de obște a credincioșilor, iar acest lucru este posibil pentru că omul a fost creat pentru veșnicie, să fie într-o comuniune și viață veșnică cu Dumnezeu. „Pentru desăvârșire, pentru creșterea în har a persoanei nu există limită. Dacă se permite un paradox, limita persoanei este în inexistența limitei; limita persoanei este: nemărginirea, infinitul, veșnicia, Dumnezeu...”⁴⁷ Omul își află plinătatea numai în veșnicia lui Dumnezeu. Având chipul dumnezeiesc nemuritor și asemănarea cu care se înalță spre înălțimile cerești veșnice, mai ales asemănându-se cu chipul divino-uman al lui Hristos, omul dobândește darul de a-L vedea pe Dumnezeu și a-L cunoaște în limitele date de Dumnezeu. Vederea lui Dumnezeu este o

⁴³ *Idem*, *Тумачење светог Еванђеља по Јовану...*, p. 10.

⁴⁴ *Idem*, *Тумачење прве посланице Св. Јована Богослова...*, p. 284.

⁴⁵ *Idem*, *Тумачење Светог Еванђеља по Матеју*, în col. *Сабрана дела Светог Јустина Новог у 30 књига*, књига 10, Манастир Ћелије, Београд, 2000, p. 281.

⁴⁶ *Idem*, *Проблем личности и познања по учењу...*, p. 107.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 123.

revelație dumnezeiască care îi dă omului posibilitatea să înainteze în cunoașterea fără limite.

Persoana după chipul lui Hristos primește revelația ca cel mai înalt izvor al cunoașterii; prin urmare, pentru ea cunoașterea n-are limite. Revelația asigură nenumărate posibilități fără limită, dar această nemărginire nu este nenaturală, ci coincide cu nemărginirea sufletului [creat, n.n.] după chipul lui Dumnezeu⁴⁸.

Credința îl conduce pe om până la cea mai înaltă treaptă a îndumnezeirii și a cunoașterii. Ea devine ușa de intrare către comuniunea cu Dumnezeu și unirea cu Dumnezeu. Credința reprezintă legătura dintre cele omenești și cele ale lui Dumnezeu, între viața și lucrurile temporale și viața veșnică⁴⁹. Dar toate pe care omul le vede și le cunoaște în această ultimă treaptă a îndumnezeirii nu se pot explica prin cale rațională. Omul Îl vede pe Dumnezeu și Îl trăiește în sine sa ca esența persoanei sale.

Dar ultima treaptă în niciun caz nu poate să se tâlcuiască ca o cunoaștere discursivă a obiectului credinței, ci ca nemijlocită, reală, conștientă, unire harico-mistică, unirea subiectului credinței cu obiectul. Sau cu alte cuvinte, subiectul trăiește obiectul credinței sale ca esența persoanei sale, simte, știe și se vede pe sine ca „chip al lui Dumnezeu”. Dar la această treaptă se înalță numai cei îndumnezeiți, divino-umanizați, luminați...⁵⁰

Omul sfințit și luminat de harul lui Dumnezeu dobândește cunoașterea treptat, pe măsura creșterii sale duhovnicești. Cu cât înaintează în viața duhovnicească și în credință, cu atât mai mult dobândește cunoaștere despre lume și mai ales despre Dumnezeu.

Toată cunoașterea dobândită de om este dată de Dumnezeu, este o revelație pentru om. „Cunoașterea despre Dumnezeu, ale Cărui desăvârșiri depășesc orice concept al nostru despre desăvârșire, se dobândește ca dar de la Dumnezeu, ca revelație a lui Dumnezeu.”⁵¹ Mai mult, „cunoașterea despre Dumnezeu se dă numai pentru viață în Dumnezeu. Cunoașterea adevărată a lui Dumnezeu este rodul trăirii în singurul Dumnezeu adevărat.”⁵² Viața în Dumnezeu și cunoașterea lui Dumnezeu sunt posibile atunci când iubirea atinge punctul său maxim, adică Dumnezeu are iubire de oameni, iar omul Îl iubește pe Dumnezeu cu toată ființa sa (Marcu 12, 30).

⁴⁸ *Ibidem*, p. 139.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 79.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 130.

⁵¹ *Idem*, *Догматика Православне Цркве*, Књига прва, Манастир Ћелије, Београд, 1980, p. 73.

⁵² *Idem*, *Тумачење светог Еванђеља по Јовану...*, p. 196.

Cel care trăiește cu Dumnezeu și în Dumnezeu va dobândi viață veșnică, iar această viață înseamnă cunoașterea lui Dumnezeu la infinit. Viața în Dumnezeu este posibilă numai prin Hristos și în Hristos, Cel care ne duce la Dumnezeu Tatăl. Hristos ne dăruiește cunoașterea despre Dumnezeu și ne sfințește pentru viața în Dumnezeu.

Viața veșnică este cunoașterea Sfintei Treimi, cea unică adevărată Dumnezeire; *cunoaștere* – recunoaștere – mărturisire. Și asta este [cu puțință, n.n.] cu ajutorul Dumnezeului-om, Care pentru asta a devenit om: să ne dea nouă cunoașterea adevărată despre Dumnezeu, și puteri harice pentru o viață în Dumnezeu⁵³.

Harul și cunoașterea sunt dăruite de Hristos prin Biserică și lucrarea Sfântului Duh în ea. Credința în Dumnezeu este experiată în Biserică și în viața cotidiană, iar cunoașterea care se dobândește prin credință se îndreaptă spre infinitul dumnezeiesc. Credința poate deveni cunoaștere numai până la o anumită măsură, pentru că obiectul ei care este Dumnezeu, este „mereu infinit, inaccesibil, mereu deasupra minții”⁵⁴. Cunoașterea lui Dumnezeu în ființa Lui este imposibilă. De aceea, singura grijă a omului este să fie mereu credincios și să aibă viață vrednică pentru comuniunea cu Dumnezeu, iar Dumnezeu îi va dăruia cunoaștere după vrednicie și după capacitatea omului de a cunoaște. „Să trăiască cu Dumnezeu, să lucreze cu Dumnezeu, să se gândească la Dumnezeu, să simtă cu Dumnezeu, acesta este singurul sens al existenței omenești în această lume. Pentru că numai acesta îl face [pe om, n.n.] dumnezeiește nemuritor, dumnezeiește veșnic, dumnezeiește fericit”⁵⁵. Viața creștină autentică îl ține pe om în comuniune permanentă cu Dumnezeu, ceea ce înseamnă sfințirea și îndumnezeirea omului, pregătirea lui pentru viața veșnică.

Concluzii

Gândirea teologică a Sfântului Iustin Popovici este profundă și autentică, rezultat al unei vieți duhovnicești practice și trăite. Gândurile lui exprimate în legătură cu credința și cunoașterea ne dovedesc acest lucru. Credința și cunoașterea se află într-un raport de interdependență între ele. Credința este începutul a toate, ea cuprinde întreaga persoană umană și o renaște din nou în Hristos cel înviat. Credința este începutul cunoașterii introducându-l pe om într-o realitate dumnezeiască, depășește simțurile lui trupești. Din toate cele scrise mai sus, descoperim că credința are un rol și un caracter gnoseologic care ne arată caracterul hristocentric al credinței și al

⁵³ *Ibidem*, p. 194.

⁵⁴ *Idem*, *Догматика Православне Цркве*, Књига прва, р. 72.

⁵⁵ *Idem*, *Тумачење Светог Еванђеља по Матеју...*, pp. 63-64.

cunoașterii. Omul îndumnezeit și unit cu Hristos dobândește darul cunoașterii lui Dumnezeu, adică toate în viața omului, inclusiv cunoașterea, se primesc ca dar de la Hristos și în Hristos. Aceste daruri au un caracter ecleziologic, pentru că sunt primite prin participarea omului la virtuțile și Sfintele Taine în Biserică, Trupul lui Hristos. Interdependența credinței și a cunoașterii este prezentă în cele mai înalte trepte ale cunoașterii și îndumnezeirii omului. Cunoașterea are un caracter eshatologic, deoarece credința încetează cu moartea omului, iar după învierea de obște, credința nu este necesară, pentru că obiectul credinței [Dumnezeu] este prezent în fața omului îndumnezeit. În schimb, cunoașterea continuă în viața veșnică, pentru că omului i se descoperă mai multe taine dumnezeiești și este infinită, pentru că Dumnezeu este infinit și este în continuare obiectul cunoașterii, dar într-o altă realitate decât aceea când omul încă se află pe pământ.

Este necesar ca omul de astăzi să înțeleagă importanța credinței în viața lui. Credința nu este doar o amintire și afirmare ale unor evenimente petrecute în trecut, în care credem că „așa a fost”. Credința este mai mult de atât. De ce? Pentru că îi dă omului posibilitatea și capacitatea de a se depăși pe sine însuși, să se înalțe peste conceptele lumii materiale și să descopere o realitate cu totul nouă, o realitate dumnezeiască. Îi dă posibilitatea să se cunoască mai întâi pe sine și apoi să-L cunoască pe Dumnezeu. Este un lucru viu și puternic care cuprinde persoana omului, care o sfințește și o îndumnezeiește. Este garanția dată de Dumnezeu omului, că omul care va crede se va mântui (Marcu 16, 16) și viață veșnică va avea (Ioan 11, 25-26). Omul îndumnezeit și sfânt va cunoaște și va vedea lucruri pe care nu le-a văzut și la care nu s-a gândit vreodată, lucruri care depășesc imaginația lui (1 Corinteni 2, 9; Isaia 64, 3). Dacă unele lucruri par imposibile pentru om, pentru Dumnezeu sunt cu puțință (Marcu 10, 27). Omul care va înțelege importanța credinței și a cunoașterii cu siguranță va porni pe calea pocăinței și a mântuirii, nu trebuie să fie descurajat de evenimentele cu care se confruntă în viață, ci să nădăjduiască în ajutorul lui Dumnezeu (Ioan 16, 33), pentru că fără El nu poate realiza nimic (Ioan 15, 5). Toate să le facem spre slava lui Dumnezeu (1 Corinteni 10, 31; Filipeni 1, 11).